

นาคในวรมงคลีสันสกฤตและบาลี

นางสาวอรพินท์ บุญอาภา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
006407
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๒๔

NAGAS IN SANSKRIT AND PALI LITERATURES

Miss Orapim Boonapa

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfilment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts
Department of Eastern Languages
Graduate School
Chulalongkorn University

1981

หัวข้อวิทยานิพนธ์   นาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี
 ชื่อนิสิต   นางสาวอรพิมพ์ บุญอาภา
 อาจารย์ที่ปรึกษา   รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันดคา
 ภาควิชา   ภาษาตะวันออก
 ปีการศึกษา   ๒๕๒๓

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เป็นผลงานวิจัย เรื่องนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี เป็นการรวบรวมศึกษาและวิเคราะห์เรื่องนาคในแง่ต่าง ๆ จากวรรณคดีสันสกฤต เช่น มหาภารตะ รามายณะ คัมภีร์ปุราณะฉบับต่าง ๆ กถาสริตสาคร และจากวรรณคดี บาลี ได้แก่พระไตรปิฎก และชาตกัฎฐกถา เป็นต้น

เนื้อหาของวิทยานิพนธ์แบ่งออกเป็น ๕ บท บทแรกเป็นบทนำ กล่าวถึงความ เป็นมาของปัญหา ตลอดจนถึงวิธีดำเนินการวิจัย บทที่ ๒ ว่าด้วยความหมายของ คำว่า "นาค" โดยเฉพาะในแง่ที่หมายถึงงู และลักษณะของนาคที่เป็นงูในวรรณคดี สันสกฤตและบาลี บทที่ ๓ ว่าด้วยเรื่องของนาคที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตทั้งใน มหาภากาพย์และวรรณคดีประเภทนิทาน บทที่ ๔ เรื่องของนาคที่ปรากฏในวรรณคดี พุทธศาสนา ซึ่งได้แยกกล่าวออกเป็นสองทางคือ เรื่องนาคกับพระพุทธเจ้า กับ นาค ในวรรณคดีชาตก บทที่ ๕ เป็นบทสรุปและข้อเสนอแนะ

ผลของการวิจัยทำให้ทราบถึงลักษณะของนาคในด้านต่าง ๆ คือ กำเนิด ที่อยู่ รูปร่าง อุปนิสัย และอำนาจ และได้ทราบถึงเรื่องราวของนาคที่มีปรากฏใน วรรณคดีสันสกฤตและบาลีอย่างละเอียดพิสดาร อันจะทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในการศึกษาวรรณคดีของสันสกฤต บาลี และไทย ตลอดจนความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม ระหว่างอินเดียกับไทยได้แจ่มแจ้งชัดเจนและกว้างขวางยิ่งขึ้น

Thesis Title Nagas in Sanskrit and Pali Literatures
Name Miss Orapim Boonapa
Thesis Advisor Associate Professor. Sakseri Yamnadda, Ph.D.
Department Eastern Languages
Academic Year 1980

Abstract

This thesis is a study of Nagas in Sanskrit and Pali Literatures. Data are collected from Sanskrit and Pali works, classified and analyzed in detail. The Sanskrit sources employed in the research include the Mahābhārata, the Purānas and the Kathāsaritsāgara, whereas the Pali sources cover the Buddhist canon and important commentaries.

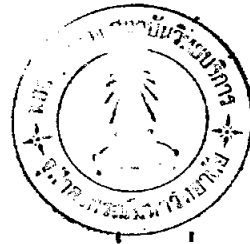
The thesis is divided into 5 chapters. The first chapter is introductory, stating the problem and the method of the analysis. The second chapter defines the meaning of Nagas and their general function as a special kind of snake in Sanskrit and Pali literatures. The third chapter describes the Nagas according to the Mahābhārata and the Kathāsaritsāgara. The fourth chapter deals with the Nagas as they appeared in Buddhist texts, as divided into 2 parts: one is about the function of the Nagas in their connection with the Buddha, and the other is about Nagas as related in the Jatakas. The conclusion and suggestions are given in the fifth chapter.

As the result of the research, the various functions and roles of Nagas in the Sanskrit and Pali literatures are reported in

detail, including their birth, dwelling, shape, characters and power. It is hope that it will be a contribution toward the study of the Sanskrit, Pali and Thai literatures and will help toward better understanding of the cultural relations between Thailand and India in the same time.

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากผู้มีพระคุณหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยขอกล่าวนาม พร้อมทั้งขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

รองศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แยมันดาคา อาจารย์ที่ปรึกษาในการเขียนวิทยานิพนธ์ กรุณาแนะนำหัวข้อวิทยานิพนธ์ บอกแหล่งความรู้ต่าง ๆ และได้สละเวลาอย่างมากเพื่อตรวจแก้ ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการวิจัย พร้อมทั้งดูแลเอาใจใส่ผู้วิจัยอย่างดียิ่ง

รองศาสตราจารย์ วิสุทธิ์ มุขยกุล กรุณาให้ข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ให้ยืมหนังสือประกอบการวิจัย และสิ่งที่คุณวิจัยชอบซึ่งอย่างยิ่งคืออาจารย์คอยให้กำลังใจดูแลสอบถามด้วยความห่วงใยอยู่เป็นนิจ

อาจารย์ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง อาจารย์ผู้บรรยายพิเศษวิชาภาษาและวรรณคดีบาลี ได้กรุณาให้คำแนะนำและอธิบายปัญหาต่าง ๆ แก่ผู้วิจัยด้วยความเต็มใจและยินดียิ่ง

อาจารย์ทัศนีย์ สิ้นสกุล ได้ให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับหนังสือที่ใช้ค้นคว้าประกอบการวิจัย พร้อมทั้งคอยให้กำลังใจอยู่เสมอมา

นอกจากนี้ยังมีเพื่อนนิสิตสาขาวิชาบาลี-สันสกฤตหลายท่านที่ให้คำแนะนำช่วยเหลือจนงานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จด้วยดี ผู้วิจัยได้ระลึกถึงน้ำใจไมตรีเป็นอย่างยิ่ง ขอได้รับความขอบคุณจากผู้วิจัย ณ โอกาสนี้ด้วย

คำชี้แจง

การใช้อักษรย่อและเลขหมายในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

การใช้อักษรย่อ

Mbh. R. : Mahābhārata ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษของ Pratap
Candra Roy

การใช้เลขหมาย

เลขหมายใน Mahābhārata	ใช้	บรรพ/บท/หน้า
เลขหมายใน Mahāvastu	ใช้	เล่ม/หน้า
เลขหมายใน Rāmāyana	ใช้	เล่ม/หน้า
เลขหมายใน Kathāsaritsāgara	ใช้	เล่ม/หน้า
เลขหมายในพระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส.	ใช้	เล่ม/หน้า
เลขหมายในพระไตรปิฎก	ใช้	เล่ม/ข้อ/หน้า
เลขหมายในลลิตวิสตระ	ใช้	เล่ม/ข้อ/หน้า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ช
คำชี้แจง	ข
บทที่	

๑ บทนำ

ความเป็นมาของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย	๓
ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย	๓
วิธีดำเนินการวิจัย.....	๓

๒ วิเคราะห์ความหมายของคำ "นาค" และลักษณะของนาค .....

ความหมายของคำว่า "นาค"	๕
ลักษณะของนาคที่เป็นงูในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี	๑๑
กำเนิดของนาค	๑๒
ที่อยู่ของนาค	๑๕
รูปร่างของนาค	๒๔
อุปนิสัยของนาค	๓๒
อำนาจของนาค	๓๕

๓ เรื่องของนาคที่ปรากฏในวรรณคดีสันสกฤต .....

นาคในมหากาพย์และคัมภีร์ปุราณะ	๔๖
กำเนิดของนาค	๔๖
การทำพินันของนางกัททรและนางวินตา	๔๘
สาเหตุที่นาคเป็นอาหารของครุฑและมีลิ้นสองแฉก	๔๘

นาคสมุขบุตร เขยของมาตลี	๕๑
เศษนาคราช	๕๓
ศักดิ์นาคราชผู้ชั่วร้าย	๕๕
वासुकिनาคราช	๖๐
ผู้มีชีวิตการุและนางนาคสาว	๖๓
พิธีผลาญงู	๖๔
อรชุนและนางนาคสาวอุคฺคปิ	๖๖
อรชุนและอัสวเสสนนาคราช	๖๗
พระนลและกรรโกฏกนาคราช	๖๘
นางเมโหมนาคะผู้ทรงความดี	๗๐
การปราบนาคกาลิยะของพระกฤษณะ	๗๑
อภุระผู้ไปพบเห็นนาคโลก	๗๒
นาคในนิทาน	๗๓
งูผู้ให้ทอง	๗๓
หญิงสาวผู้แต่งงานกับงู	๗๕
กวีผู้ฆ่าชยะบุตรชายของพญานาค	๗๗
พระเจ้าอุทัยนแห่งวัดสะและพิณวิเศษ	๗๘
พญานาคผู้วิเศษ	๗๘
นาคผู้เผยความลับ	๗๘
คำสาปแรงของพญานาค	๘๐
นิทานเรื่องตีฆูทวาหนะ	๘๑
นาคแห่งปัญจาล	๘๖
เรื่องของนาคหนุ่ม	๘๘

๔	เรื่องของนาคที่ปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนา (ฉบับภาษาบาลีและสันสกฤต) . . .	๕๐
	นาคกับพระพุทธเจ้า	๕๐
	พระพุทธเจ้าประสูติ	๕๐
	นาคสร่งนำพระกุมาร	๕๑
	พระพุทธเจ้าตรัสรู้	๕๒
	นาคกัณษาดวายอาสนะ	๕๓
	นาคราชานูรักษาดากทอง	๕๓
	นาคราชสรร เสวัญพระพุทธเจ้า	๕๔
	พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุข	๕๕
	มูจลินทนาคราชอุปถัมภ์พระพุทธเจ้า	๑๐๐
	พระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนา	๑๐๒
	นาคราชาคอนรับพระพุทธเจ้า	๑๐๒
	นาคราชาเอลป์ตระกูลตามบัญชาพระพุทธเจ้า	๑๐๒
	พญานาคผู้คร่ำครวญแห่งอุรุเวลา	๑๐๔
	นาคบวช เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า	๑๐๖
	สาคตเถระอุปถัมภ์นาค	๑๐๗
	พระพุทธเจ้าเสด็จจรังับสงครามซึ่งมีดั่งกัณเฑาะพญานาค	๑๐๘
	พระพุทธเจ้าปรีนิพพาน	๑๐๘
	นาคได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ	๑๐๘
	พญากาลนาคราชผู้รักษาสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ	๑๑๐
	นาคในวรรณคดีชาดก	๑๑๓
	นาคและนง	๑๑๓
	การคืนชีพของนาคและครุฑ	๑๑๔
	อุมาศกและช่างตัดนม	๑๑๕

ความรักของพระกามสแลมฉิมกัณฐนาคราช	๑๑๖
บ่อน้ำเกาแก้ว	๑๑๗
นาคผู้ถูกเนรเทศ	๑๑๘
พระเจ้าเสนกษัตริย์ได้รับมนตรีจากนาคราช	๑๑๙
ความสนุปรามนาค	๑๒๐
เจ้าชายปทุมมุนีได้รับความช่วยเหลือจากพญานาค	๑๒๑
พอคามุละโนภ	๑๒๑
จัม เป็ยยนาคราชผู้ถูกหมองูจับ	๑๒๓
บัณฑิตรกนาคราชผู้ขยายความลับ	๑๒๕
สังขपालนาคราชผู้ตรงความดี	๑๒๖
ภริยัตถนาคราชผู้ฉลาดและตรงความดี	๑๒๘
วิสูตรบัณฑิต	๑๓๓
สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของนาคในวรรณคดีชาดก	๑๓๖
สรุปความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะของนาคในวรรณคดีชาดก	๑๓๘
๕ สรุปและขอเสนอแนะ	๑๔๑
บรรณานุกรม	๑๔๔
ประวัติผู้เขียน	๑๔๕